

GOGA

Svetlana Slapšak
Šola za delikatne ljubimce

*Kaj bi, bela vila, dala,
če bi prej me ti poznala?
Dala vzglavnik bi izvezen,
na vzglavniku svoje ime.
Tvoje ime, moje ime,
da pogovor v dvoje gre.*

Ljudska pesem

Uvod

Naslov romana izvira iz istoimenskega dela francoskega pisatelja Restifa de La Bretonna (1734–1806), ki ga je z enakim naslovom v grščino prevedel Rigas Ferski (1757–1798); v izvirni obliki je v grščini pustil tudi besedo »delikatno«. Pomen tega dela ni toliko v njegovi literarni vrednosti kolikor v kulturnem vplivu, ki ga je imelo v določenem zgodovinskem trenutku in v posebnih okoliščinah – v francoski revolucionarni družbi in v predrevolucionarnem vzdušju grške diaspore. Restif de La Bretonne, pisatelj, založnik in tiskar, je ostal znan po pornografskih in tako imenovanih »galantnih« delih, ki vsebujejo manj izzivalne teme. Njegova priljubljena tema so »šege« oziroma odnosi med ljudmi in spoloma, na podlagi katerih bi bila družba srečnejša in boljša. V svojih delih, posvečenih ženskam in moškim, pogosto omenja Evropo kot prostor, kjer bi morale biti življenje boljše. Drugače rečeno, Restif de La Bretonne ni imel le očitnega veselja z opisovanjem ljubezenskih razmerij, marveč je tudi menil, da je ljubezen ključni del politike. Povsem razumljivo je, zakaj je Rigas Ferski v svojem političnem programu osvoboditve Grkov izpod Turkov in utemeljitve balkanske federacije prav

temu delu pripisoval poseben pomen: dobre ljubezenske šege bi morale biti skladne ljubezenske šege, temelj srečne družbe. Rigas Ferski je sicer iz francoščine prevajal dela, ki jih je potrebovala nova država – kartografska, geografska, zgodovinska ... Le malo je pisateljev in znanstvenikov, ki so ljubezni pripisovali takšen pomen za družbo. Prvi, ki o tem piše, je Platon, zlasti v dialogu *Fajdros*. Ko sem poskušala obuditi to temo v življenje, sem se morala obrniti prav k tem avtorjem.

Med vsemi Platonovimi dialogi najraje berem prav *Fajdra*. Branju se je pozneje pridružila tudi podoba – *Sokrat z učencem in Diotimo* Franca Kavčiča, slovenskega slikarja s konca 18. in začetka 19. stoletja, na kateri sem »prepoznala« malce preplašenega Fajdra, ki spremlja pogovor med Sokratom in Diotimo. Takšna je vsekakor uveljavljena interpretacija te slike.

Na tej sliki ima Diotima prevladujoč položaj: medtem ko stoji, pripravljena na odhod (v daljavi jo čaka voz, ki ga upravljata ženski), s svojim odgovorom – roka je nad filozofovo – »zabije« Sokrata, ki jo je nekaj vprašal (roko ima obrnjeno navzgor), z drugo roko pa si pridržuje rumen šal. Rumena je bila v antiki barva heter. Napisala sem knjigo o Kavčičevem razumevanju antike in zlasti razumevanju žensk, ki ga je znal najbolje izraziti skozi antične mite in njihovo literarno obdelavo. Kavčič je prvi odločni slovenski feminist ali vsaj femiofilen moški ..., toda tudi po tem se moj odnos s *Fajdrom* ni razrešil.

Zastavilo se mi je vprašanje, kaj predstavljata lika v mojem dialogu o ljubezni, v katerem – v nasprotju s Platonovim – ni učitelja in učenca. Morala sta predstavljati

določene načine mišljenja in obnašanja, tiste, ki so od zunaj ali znotraj določali življenjske situacije in ki so bili tudi sami prežeti z globokim prepričanjem o enakosti med ljudmi. Morala sem ju postaviti v medsebojno nasprotje, da bi tako prišla do možnih rešitev – tako za junaka kot za ideje in svetove, ki jih utelešata. V tem delu sestavljanja zgodbe sem se znašla v pravcati (ne)znanstveni fantastiki, in to tiste vrste, v kateri vsevedni avtor ve, kako se je nekaj končalo in zakaj. Gre za vprašanje, kaj se je zgodilo svetu, katerega razpad je v temelju zaznamoval vse, kar smo pred in po tem v svojem življenju počeli – to je bil razpad Jugoslavije. V nasprotju z Restifom de La Bretonnom in Rigasom Ferskim nisem imela priložnosti podati kakšnih priporočil za prihodnost, temveč sem hotela raziskati preteklost družbeno in politično skladne ljubezenske zveze – oziroma vprašanja, ali je takšna zveza sploh mogoča.

Jasno mi je postalo, da pisanje te knjige zahteva posebne postopke, ki dogodkovno in kontekstualno dopolnjujejo fiktivni razvoj medsebojnega odnosa ter posamezne odločitve junaka in junakinje. Težave, dileme in odločitve sem morala nekako vključiti v razvoj značaja, ki se izmika tako popolni arbitrarnosti kakor pritlehni zahtevi po prepričljivosti. Vse te načine pisanja sem poskušala razporediti v tematske celote. Znašla sem se torej tudi v značilnem položaju avtorice zgodovinskega romana, ki se nevarno nagiba k popularni književnosti in bi poleg zvestobe zgodovini hotela ohraniti tudi kanček uboge človeške svobode za svoje junake.

Razumeti jugoslovanski način življenja ni danes, ko je dovršen del tega razumevanja – natančneje rečeno:

preoblikovanja spomina – v službi revizionizma in poblagovljenja, niti malo preprosto. V tovarni ponaredkov, podobni kakšni zadušljivi in prepereli kitajski ali bangladeški delavnici, kjer ženske in otroci med izdelavo lažnih torbic Chanel in športnih copatov Nike umirajo za cent na dan, se neprenehoma proizvajajo idealni Tito, idealne mladinske delovne akcije, idealna jugo-porno-mizoginija. S tem se počasi in trdovratno uničuje tisto, kar je bilo v Jugoslaviji miselno najboljše – kritična misel, in tisto, kar je bilo najočarljivejše – negovanje smisla za humor. Naknadna cenzura spomina je tako agresivna, da je skoraj izenačena s prav tako agresivnim antikomunizmom.

Zato je bilo nujno konstruirati lik, ki premore odlike jugoslovanskih dosežkov v šolstvu in izobraževanju nasploh, v kulturi in svobodi misli, ter kot logično posledico tega kritično naravnano. Po mojem globokem prepričanju ti dosežki niso bili usoda, temveč neureničena prihodnost Jugoslavije. Ta lik je torej združeval številne lastnosti različnih resničnih osebnosti, čustveno središče pa je moral imeti v enkratnem zgodovinskem položaju – osvoboditvi izpod vojaške diktature v Grčiji, ki je spet označevala začetek kratkega emancipacijskega gibanja v vseh sredozemskih deželah in naposled sistematično uničenje njihovih novih obojev v naslednjih desetletjih. Vprašanje, zastavljeno temu liku, bi se lahko nanašalo na vse sredozemske, balkanske in še marsikatero druge kulture, vendar sem mu dala izrazito jugoslovanske strukturne prvine: kakšen smisel ima angažiranje v javnosti, torej tudi v politiki? Izhod iz jugoslovanskega sveta je odprl nove možnosti, kako si zamišljati različne

resničnosti, in to še vedno omogoča. Takšen lik je nujno moral biti ženski.

Nasprotje jugoslovanskega načina življenja, prav tako obsojeno na razpad in izgubo, prav tako podložno najrazličnejšim oblikam manipulacije, je bil sovjetski način življenja. Tako enega kot drugega je pogoltnil sodobni kapitalizem in ju izbruhal v nenavadnih, fragmentarnih in smrdljivih oblikah. Zadnje, kar bi si jugoslovanski človek lahko zamislil kot beg ali izbiro širših možnosti, bi bil odhod v ZSSR, in v Jugoslaviji je bila to tema političnih vicev. Sovjetskega načina življenja tu v marsičem niso dovolj poznali, vsaj ne ljudje iz generacij po drugi svetovni vojni, ki niso imeli vgrajene zgodovinske zavesti o ruskem svetu, o njegovem intelektualnem in političnem ugledu, in ki jim ni zastajal dih ob veličini vsega ruskega. Nasprotno, tega sveta so se morda bali, vsekakor pa ga niso sprejemali z razumevanjem in so se mu celo malce posmehovali. Natančneje rečeno, sovjetski način življenja je bil močno tabuiziran, in to upravičeno.

Težko si je predstavljati obdobje, ki bi bilo za poglobljeno medsebojno razumevanje nekoga iz Jugoslavije in nekoga iz ZSSR težje, kot je prav doba, ki je podlaga za ta fiktivni dialog. Da bi dialog pripeljali do točke, ki neizogibno zahteva sprejemanje osebnih odločitev, je bilo treba zaradi vseh teh vidikov vpeljati sovjetskega možkega kot drugo plat ljubezni.

Tako jugoslovanski kot sovjetski primer se v svoji zgodovinski in znanstvenofantastični perspektivi, v igri predvidljivega in resničnega, na določen način dotikata pomembne teme Platonovega *Fajdra* – metempsihoze ali

preseljevanja duš. Ta odlomek iz dialoga sem brala na različne načine, odvisno od filozofskega zgleada, ki sem mu bila v določenem trenutku naklonjena. Ustavila sem se pri razmeroma preprosti podobi atenske demokracije, preneseni v svet duš, demokracije, ki jo je Platon sicer vztrajno poskušal izpopolniti in ji sam pri sebi ni bil naklonjen. Platon je dušam dal lastnosti, ki jih je prenesel iz svojega razumevanja atenske demokracije, v kateri je živel, daleč od izdelanih podob in vizij, ki jih je včasih uporabljal za pojasnjevanje svojih misli. Zazdelo se mi je namreč, da lahko imajo duše tistih, ki so doživeli socializem tako sovjetskega kot jugoslovanskega tipa, v takšni porazdelitvi, ki gotovo pomeni popravek določenega miselnega sistema (demokracije), poseben položaj, ki je metempsihotičen še v času življenja. Vsekakor pa psihotičen – bi lahko takoj sarkastično dodal kdo, ki ima takšno izkušnjo.

Ta poskus, ki je v temelju pastiš, je opredelila še ena pomembna tema *Fajdra*, in sicer ljubezen, ki nastopa v Platonovem dialogu kot četrta vrsta blaznosti in ima pozitiven predznak. V dialogu je ta ljubezen samo homoseksualna in načeloma netelesna. Biseksualna ljubezen ni ovrednotena, ker si ne zasluži razprave. Ker torej dialog ne obravnava nobene uporabne oblike biseksualne ljubezni, mi je preostala svoboda ukvarjanja s telesom.

Ne tajim, da sem hotela fiktivno situacijo spomina, blaznosti in ljubezni, umeščeno v nekakšen zaplet, čim bolj otežiti, denimo s tem, da obstaja med dialoško in ljubezensko dvojico precejšnja razlika v letih. Ko pa sem iskala družbeno skupino, ki bi v izbranem kronotopu spomina razmeroma preprosto prečkala meje in bi bila v

malce lažjem položaju, kar zadeva nadzor in cenzuro (v kateri pa vendarle ne bi šlo za člana intelektualno praviloma skvarjene nomenklature – kar bi pomenilo nerazrešljive težave za širino in smisel dialoga), sem našla logično skupino v interpretih besedil, igralcih (ne pa, denimo, v plesalcih ali glasbenikih, ki so zaradi odsotnosti jezikovne pregrade zlahka prebegnili na drugo stran). Zunaj strogo ideološkega nadzora, zlasti če je v svojem poklicu dosegel ugleden položaj, igralec (ali igralka) ni pomenil nevarnosti. Obilica besedil, s katerimi je lahko razpolagal, bi utegnila pripomoči k razvoju dialoga. Navsezadnje gre za največje obrtnike spominjanja in njegovih tehnik.

Skupno področje se je torej vzpostavilo razmeroma zlahka, med zanimanjem za Grčijo in njeno preteklost, ki je nujna za razumevanje sedanjosti, zlasti evropske, in gledališko stroko: gre za antično grško gledališče v sodobni interpretaciji, zaradi globljega razumevanja sodobne Grčije pa je temu pridružen še grški film. Mlada znanstvenica in igralec v zrelih letih sta se tako lahko srečala v Grčiji, med njima pa je vzniknil in se razvil dialog o ljubezni, v katerem nenehno prihajajo na dan primeri iz gledališča in filma.

Dialog se je gotovo moral končati tako, da je prešel v roman: dialog je informativen, pogosto obremenjen s pojasnjevanjem, rad ubeseduje in razlaga, poučuje in vzgaja. Vse to so lastnosti, ki sem jih morala pripisati junakinji in v malce manjšem obsegu tudi junaku. Tadva si ves čas nekaj *pojasnjujeta*. Če je postranska posledica tega, da tudi bralci (če pač vzdržijo takšen način branja) izvedo nekaj več, potem toliko bolje. V svoj zagovor lahko navedem

le to, da jim ponujam dovolj referenc, pastišnih okvirov in asociacij, da si lahko na njihovi podlagi ustvarijo svoj enkratni prostor uživanja v besedilu – če se odločijo za to.

Na osnovno vprašanje, ki se zastavlja, in sicer »Zakaj pišem?«, lahko odgovorim samo: »Kako naj vem? Vprašajte raje vidro.«

I. Srečanje

Zleknila se je na hrbet in zaprla oči. Nebo je bilo še vedno poltemno, na vzhodu se je rahlo svetlilo. Spal je, s hrbtom obrnjen proti njej. Na zatilju s kratkimi sivimi razmršenimi lasmi se je risal izrazit pregib, ramena so bila malce upognjena od starosti. Nalahno ga je pobožala po temenu. V odgovor je nezavedno zamrmral. Stisnila se je k njemu in ju s prekrivalom – njegovim ogrinjalom – bolje pokrila. Volna ju je varovala pred roso; še vedno je vonjala po nju-nih telesih in nočni strasti. Pod licem je začutila vezenino na vzglavniku. V daljavi sta bili njeni služabnici že budni, slišati je bilo njuna glasova in hrzanje konjev: priprava na potovanje. On pa, ki zase pravi, da skoraj nikoli ne hodi nikamor zunaj mestnega obzidja, je spal kot po gostiji v mestu. Mar vsi filozofi spijo do poldneva? Razen kadar se odpravljajo na vojno, seveda, in kadar imajo v šotoru kakšnega privlačnega mladeniča ... Prisegel je pri Demetri, da ni imel ničesar z njimi, zlasti z Alkibiadom ne. Zakaj ne? Ali se res drži svojega nauka, da nikogar ne slepi s svojimi besedami? Nihče drug od njegovih privrženecv se ne drži tako tega, kar govori.

Poljubila ga je na ramo. Z vzdihom se je obrnil, se privil k njej in z roko poiskal njen pas.

»Še enkrat?«

»Zgodaj moram na pot, da pridem do noči do Megare, naslednjo noč do Korinta, potem me pa čakata še dva dneva do Mantineje ...«

»Daj no, usmili se me ...«

»Zakaj me nocoj ne povabiš na gostijo pri Agatonu?«

»Zato, ker te nočem zavestno poriniti v naročje Aristofanu ali otožnemu Evripidu ali kateremukoli od njih. Vse bi dali, da te zapeljejo, da bi mi le zagrenili življenje.«

»Misliš, da sama ne znam najti poti do njih?«

»Kar izvoli – ampak to se ne bo zgodilo po moji volji oziroma zaradi moje neumnosti. Sicer pa širim tvojo slavo s tem, ko posredujem naprej tvoje misli. Zaradi mene veljaš med atenskimi misleci za najpametnejšo žensko. Tam, v Mantineji, tam delaj, kar hočeš.«

»Tam, v Mantineji, imam moža in se ne morem obnašati, kakor se mi zahoče. Pa tudi tukaj ne, ker si Diotimo, kakršno si si zamislil, povzdignil do neba.«

»Tako je: naredil sem vse, da bi bila, kadar si tukaj, samo z menoj. Drugi pa lahko sanjajo o neki ženski, ki je bolj podobna boginji.«

»Zate pa nisem?«

»Ni boginje, ki bi legla z mano, ne slepim se. Kadar kakšnega smrtnika naredijo podobnega bogu, denimo Odiseja, ga po mojem mnenju takšnega naredijo samo zase in samo v času ljubezni.«

»Tako kot jaz. Kadar se ljubiva, te naredim za boga.«

»Tega ne moreš primerjati. V najinem primeru imam tudi jaz nekaj zaslug za to, ni vse posledica tvoje moči.«

»Prav imaš. Odisej, srečen, ker je v času ljubezni postal bog, ne sprašuje boginje, ali lahko še enkrat, temveč ponizno čaka, ali si ga bo poželela.«

»In, si ga je poželela?«

»Seveda. Pokaži te svoje zasluge.«

Med tihim smehom se je privila k njemu. Ljubila sta se dolgo, vse dokler se ni docela zdanilo.

»Moja pot se bo zavlekla,« je rekla z globokim vzdihom.
»Si prepričan, da ne morem s tabo na gostijo pri Agatonu?«

»Rekel sem ti že: ne, dokler sem pri zdravi pameti.«

»In, kakšen je Aristofan?«

»Lep, visok, sivi kodri se mu sprepletajo z zlatimi.«

»Koga pa ljubi?«

»Ljubil je svoji dve ženi, ki sta obe mladi umrli, zdaj pa ljubi tretjo. Ljubi svoje sinove in hčere, zlasti hčere. Zavrača vse kandidate za zete, ker jih hčere pač nočejo, ne glede na to, koliko denarja ponujajo. Eden od sinov in ena hči prav gotovo pišeta skupaj z njim, čeprav piše sin tudi svoje stvari. In ljubi še nekoga, od nekdaj, odkar smo bili vsi efebi; nikoli ga ni nehal ljubiti.«

»In kdo je ta?«

»Tega ti ne bom nikdar povedal.«

»Daj no, Sokrat, saj si mi že s tem vse povedal.«

»Nisem, kajti obstaja le beseda, izgovorjena naglas.«

»Zame ne.«

»Zato pa tudi ne smeš z mano na gostijo: govorila bi jim v jeziku brez glasu, zaradi katerega bi se vsem zmešalo. Samo jaz te lahko prevajam naglas.«

»Zate sem preroški vzglavnik, ime, ki vsebuje govori-
co nekega misterija.«

»Vsekakor te tako predstavljam drugim.«

»Jaz pa nimam pravice, da bi enako uporabljala tvoje
ime.«

»Dobro opažaš.«

»Kako se torej ti in jaz ljubiva?«

»Kot kakšna lepa žival, ki jo bogovi ljubijo, in kakšna
hitra in majhna žival, ki je bogovi ne ljubijo.«

»Konj ali kobila, če sem te prav razumela, in vidra. Jaz
sem lepa, ti si pameten.«

»Ne. Ti si modra, jaz sem radoveden.«

»Te dolgočasim?«

»Seveda ne, toda modrost vsebuje tudi nekaj, česar ni
treba pojasnjevati, in pogosto je prav to glavna sestavina
misterijskega obreda.«

»Če misliva na isto, potem bi to pomenilo, da lahko
izrekam prerokbe, da lahko koga uročim, ga kaznujem?«

»To sem imel v mislih.«

»Ne, tega si se nadejal. Ampak s tabo tega ne morem:
preveč ljubim tvoje zatilje, rame, laket, koleno, obrvi, da o
drugih delih sploh ne govorim. Res, ti si topla, prikupna,
kosmata živalca, ki med spanjem trza in mrmra, takoj ko
odpre oči, pa je hitrejša od vetra.«

»Tvoji boki pa so zjutraj gladki in hladni, res si bolj
podobna kobili ali boginji.«

Vrgla je glavo vznak na blazino in se grleno zasmejala.

»Nimam druge izbire, morala bom izreči kakšen urok.
Takole. Naj vsak par, ki se znajde na kraju, kjer sva se to
noč ljubila, za vselej ostane skupaj, kakršenkoli že je.«

»To me spominja na neko Aristofanovo domisljico ...«

»Zdaj pa vstani in pojdi. Letos bom še enkrat prišla v Atene, med panatenajskimi prazniki. Kakšen dan lahko ostaneva skupaj, v Elevzini. Urok velja tudi za naju, od trenutka, ko je bil izgovorjen.«

Zasmejal se je, se s težavo dvignil na kolena in med kašljanjem vstal. Obrnil se je, jo poljubil na vrat, ji pomahal in se napotil po pobočju, ne da bi se še kdaj ozrl.

Diotima je še malo počakala, potem pa poklicala svoji služabnici. Ko je šel voz mimo Sokrata, so bili že blizu mestnih zidov.

Malo pozneje je na poti srečal Fajdra. Mladenič je bil v zadregi in je rahlo jecljal, zato mu je natvezel zgodbo o prehodu zunaj mestnih zidov in ga popeljal tja, kjer je kakšno uro prej ležal z Diotimo. Trava je bila še vedno malo poležana.

*

Petek, 26. julija 1974

V oči ji je padla predvsem njegova srajca: bela, platnena, z nizko všitimi rokavi, kakršne so imele srajce iz prejšnjega stoletja, z malo višjim nosilnim delom za ovratnik, brez pasu. Predvečerni veter jo je lahko napenjal. Nosil je črne hlače, niti ozke niti na zvonec, spet tiste staromodne hlače, ki gotovo niso bile v skladu z Atenami konec julija in z zgodovinsko znamenitostjo – Agoro in Monastirakijem, kjer so se sprehajali pisano in pomanjkljivo oblečeni turisti ter vročini bolje prilagojeni domačini v majicah, platnenih saharskih jopičih in lahnih hlačah. Videti je bil kot prikazen s kakšnega drugega sveta: morda so bili

takšni videti filheleni, ki so prihajali v Grčijo, da izpopolnijo svoje duhovno izobraževanje, preden se vrnejo k svojim evropskim in drugim dolžnostim in karieram? Pravi raziskovalci Grčije, arheologi, niso bili takšni; obnašali so se praktično, razen kadar so se preoblačili v domorodce.

Grški moški tistega časa so bili zlahka prepoznavni: revni, mladi in levičarji so bili v majicah z okroglim izrezom in najpogosteje v kavbojkah, v supergah ali espadrilah; tajni agenti (teh je bilo nešteto) v polo majicah in poletnih hlačah, rahlo razširjenih proti dnu, ter v čevljih; bogati starci v platnenih saharskih jopičih in udobnih hlačah iz rebrastega bombaža, obvezno v temnih usnjenih sandalih z debelim podplatom in rožnimi venci (*komboloi*) v rokah; samozavestni lumpenproletarci nejasnega političnega prepričanja v izrazito zvončastih hlačah in tajliranih srajcah s podaljšanimi in koničastimi ovratniki v cvetličnih in drugih nenavadnih vzorcih, z dolgimi lasmi na hrbtu in spredaj kratko postrizeni, ponavadi z zlato verižico okoli vratu, odpeto srajco na prsih, v čevljih z »račjim kljunom« in visoko peto. Te vrste ljudi se je na ulicah izogibala, zlasti če je šla zadruga tesnih hlač z visokim pasom po sredini, ne pa ob strani, in tako še poudarjala »družinski nakit«, ki so ga tam nosili. Kot je pravilno sklepala, je to neizbežno nelagodje vzbujala njihova agresivnost do žensk, zlasti tujk. Tajni agenti je niso vznemirjali – po osmih mesecih jih je zlahka prepoznala. Strički z rožnimi venci so samo buljili vanjo skozi temna očala, ji včasih ponudili kavo in se umaknili, takoj ko jih je zavrnila. Uniforme ne štejejo, čeprav je enkrat, ko je šla mimo palače, eden od evzonov šepnil: »Rdečelaske so mi

všeč!« Prepoznavala je študente, intelektualce, prebivalce moškega spola, ki bi jo še edini zanimali, vendar je bila trdno odločena, da se v tej deželi, ki pred njenimi očmi razpada in se znova rojeva, s tem ne bo ubadala, in da bo svojo intimno revolucijo v Grčiji posvetila temu, da spravi svojo pamet v red in spremeni življenje tako, da se usmeri k znanosti. K temu jo je zavezovalo tisto, s čimer se je ukvarjala – prav ta Grčija, njena preteklost, zgodovina modrosti, njena besedila, predmeti in ljudje, ki so v vsem prekašali prav vse v času, v katerem je živela. Popolnoma se je zavedala, da je na poti »pomeščanjenja« in da se namenoma oddaljuje od vsega, kar je določalo njeno življenje prejšnjih nekaj let. Tisto, kar je imela pri sebi za najpomembnejše in vsekakor najzanimivejše, je bil proces, ki ga je sprožila pri sebi, odkar je prišla v Grčijo: zaščita pred stikom z vsem novim, zlasti z drugičnimi ljudmi, v tej izredni situaciji tveganja, osamitve in vsakdanjih nevarnosti. Obenem pa je dokaj uživala v novih možnostih sporazumevanja; dobro se je znašla, odkrivala nove veščine in se jih učila. Zato se je verjetno, s toliko novopridobljene avtoritete, zaščitniško in zviška obnašala do poznega prišleka prejšnje zime – štipendista iz njene države. Resda je prihajal iz drugega okolja, in čeprav sta se sporazumevala in prepoznavala brez težav, ni bilo niti kančka dvoma o tem, da je njegov družbeni položaj drugačen, po njunih skupnih, prepoznavnih in lokalnih merilih višji, in da zahtevajo njena uporniška stališča vsaj podrobno pojasnitev. Pa vendar se je brez omahovanja spustila v razmerje z njim in si pojasnjevala, da zdaj končno misli na prihodnost, namesto da bi se

prepuščala megleni sedanjosti – naj je bila še tako vznemirljiva. Popolnoma se je zavedala svoje preračunljivosti, čeprav ni bilo nobenega dvoma, da se dobro ujemata. Tako sta preživela nekaj mesecev in se po začetnih, nič kaj obetavnih trkih postopoma vse bolj zbliževala. Videti je bilo čudovito, vendar se je v času vojne na Cipru in splošnih neredov odločil, da se bo vrnil in postoril doma vse opravke in obveznosti, potem pa prišel ponjo, da obiščeta vse kraje, ki sta jih hotela še videti skupaj, in se nato skupaj vrneta domov. Toda pisma, ki jih je dobivala in na katera je rahlo ironično odgovarjala, so govorila o tem, da se je začel oddaljevati od nje. Skupina tujih študentov, v kateri so prevladovali moški in v kateri se je odlično znašla ter doživela prve nedvoumne potrditve, da je lahko privlačna in zapeljiva, je na začetku poletja, po komaj mesecu dni tečaja grščine in vsakodnevnega celodnevnega dela, razpadla – od oktobra do maja jih je držala skupaj nevarnost, v kateri so se znašli. Tečaje so zaradi krize in prvega padca diktature odpovedali, oni pa so se še naprej samoumevno družili in se samostojno učili jezika, saj niso imeli v družbi nobenega drugega sidra. Sestajali so se na domačih zabavah, skupaj hodili na ogled spomenikov in ekskurzije. Njihovo zbirališče so bile dve ali tri kavarne v bližini zdaj zaprtega kluba tujih študentov. Začetne simpatije, ki jih je čutila do nekaterih med njimi, niso imele prihodnosti, tako zaradi poslabšanja splošnega položaja kot zaradi nje-ne »izdaje« te družbe z vstopom v resnejšo zvezo. Prišlo je poletje, z njim pa druga, kratkotrajna diktatura; vladalo je prepričanje, da se mora kdo od starih politikov vrniti in normalizirati deželo. Skupina se je naposled razpršila,

izbruhnila je ciprska vojna, njen »fant« je odšel in ostala je popolnoma sama.

Verjetno je zato sploh opazila to osamljeno pojavo, ki se je tako razlikovala od običajnega okolja. Morda je pobegnil s kakšnega sprejema; temu v prid bi zlahka govorili črni lakirani čevlji. Toda manjkal je zgornji del, sploh pa kravata. Mogoče jo je vrgel proč? Z rokami v žepih je hodil ob jarku, ki je ulico ločil od Agore in na katerega dnu, kakšna dva metra nižje od ravni ulice, je tekla podzemna železniška proga. Na tem delu proge je bil jarek odprt, vlak je tu iz podzemlja pod središčem mesta prišel na plano in nadaljeval pot na prostem vse do Pireja in nazaj.

Njegov obraz je bil napet, bil je namrščen in odsoten, nič posebnega ni gledal. Svetli lasje, gosti in ščetinasti, so bili uglajeno postrizeni, toda pod njegovo roko so postali neurejeni. Obraz je bil iz daljave videti privlačen, toda jasno je bilo, da ni rosno mlad. Bil je srednje visok, vitek, lepe drže. Verjetno bi po tem začetnem opazovanju odvrnila pogled z njega in se posvetila drugim, zanimivejšim prizorom – toda njegova hoja je izdajala noge, ki so bile rahlo na iks. To je bilo nekako otročje in ganljivo, v neskladju z vsem drugim.

Taša se je pravkar vrnila iz knjižnice, kjer je uspešno preživela težak in vroč dan – takšni pa so bili od začetka julija vsi – in se ustavila v svojem priljubljenem kotičku med Monastirakijem in antično Agoro, s pogledom na Areopag, Akropolo in Tezejon, čisto blizu svoje hiše. Uličica ob progi ni privlačila toliko ljudi kot glavne ulice s trgovinami in stojnicami na Monastirakiju, in v to skromno kavarnico so v glavnem zahajali samo »domači«.

Pribežališče je bilo pravšnji kraj, da si oddahne pred zadnjim delom poti – prek rahlega vzpona, kjer so ponavadi stali taksiji, med templjem in podzemno železnico, proti trgu in potem v uličko, kjer je stanovala. Včasih se je dalo v kavarnici tudi kaj prigrizniti – kakšno sardino, košček sira, nekaj oliv, *tiropito* (pito s sirom), ki je ostala od jutra, zato je tukaj tudi večerjala. Sedela je na pletenem stolu za mizo, ki je stala malo višje – odličen položaj, s katerega je lahko opazovala tako Agoro kot mimoidoče, in skozi slamico počasi srkala frape (nescafe z ledom). Človek, ki je pritegnil njeno pozornost, je že dlje časa hodil ob žici; vsakič se je zaustavil ob delu, kjer je bila žica pretrgana, se obrnil in tako znova in znova. Norec, je pomislila. Teh je bilo v Grčiji veliko, tako da je pojav sama pri sebi imenovala »grška blaznost«; lotevala se je izključno tujcev, zlasti tistih, ki so bili z Grčijo poklicno povezani in ki so se v nekem trenutku, ko se je blaznost razodela, odločili, da ostanejo tukaj, spremenijo življenje, najdejo sami sebe in podobno. Zase se ni bala – bolezen se je lotevala samo moških, in to zlasti Angležev in Američanov. Odhajali so na oddaljene otoke, da bi se tam preživljali z lovom hobotnic in rib, dobivali nevrotične napade na javnih krajih, če so ostali v mestu, ali pa se opijanjali na način, ki je bil Grkom tuj – tako da so popolnoma izgubili nadzor nad sabo; nikakor niso zmogli zaznati, doumeti in sprejeti grškega načina obnašanja ... Ponavadi se nikdar niso naučili dobro govoriti grško. Policija jih je pustila na miru, saj so bili popolnoma nenevarni. Tale tu pa je bil po vsem sodeč že v poznejši fazi. Naenkrat je spremenil ritem in se ustavil tam, kjer je bila žica pretrgana. Pogledal je na

uro, dvignil glavo, se očitno ozrl proti Akropoli, globoko zavzdihnil in zaprl oči. Slišala je vlak, ki se približuje, in naenkrat ji je postalo jasno, da bo ta človek skočil. Hitro je vstala, pohitela k njemu in ga čvrsto objela od zadaj. Presenečeno se je obrnil, vlak je zahrumel pod njima. Za mimoidoče ni bil prizor prav nič dramatičen – mlada ženska se je približala moškemu in ga nenadoma objela. Vonjal je po čistem in poškrubljenem. Prijela ga je za roko in ga odpeljala stran. Ni se upiral. Posedla ga je na stol za mizo, za katero je sedela. Na drugem stolu je visela njena torbica. Za vsak primer ga je še vedno držala za roko. Ni je gledal, njegov pogled je bil nedoločen, vendar ni odtegnil roke. Potem se je naslonil na drugo roko in si zakril obraz. Začel se je tresti, najprej rahlo, potem vse močnejše, vendar ni bilo videti, da joka. Pomignila je natarkarju in tudi zanj naročila frape, z malo mleka in malo sladkorja. Ob zvoku njenega glasu in grščine je dvignil glavo, jo pogledal in si z roko spet zakril obraz. Od blizu je bil to malodane lep človek pravilnega obraza in velikih sivozelenih oči z gostimi trepalnicami. Brada z majhno vzdolžno vdolbino, dolg kanal med nosom in gornjo ustnico, ne ravno popoln, koničast nos; pogled povešen rahlo navzdol, visoko čelo z globokimi vodoravnimi gubami in s prepletom vzdolžnih gubic nad nosom. Dvojne gube pod očmi, dve globoki črti ob licu, spodnja ustnica na levi strani malce povešena. Njegovi lasje so bili svetli, na sencih preprejeni s sivimi. Dajal je vtis negovanega, dobro vzgojenega in vpljudnega dečka, čigar poteze se je dalo prepoznati še zdaj, ko je bil že v zrelih štiridesetih letih. Na roki, ki jo je držala, je nosil uro. Na njej je v cirilici pisalo »Raketa«. Rus! Nehote se

je nasmehnila – te vrste ni tu še nikoli srečala. Še vedno se je tresel. Ni izpustila njegove roke, objela jo je z dlanmi. Pena na frapeju se je posedla, led se je začel topiti; bil je skrajni trenutek, da se začne oživljanje.

»Hej,« je rekla tiho.

Ob tem zvoku jo je znova pogledal od strani, resno in malce zbegano.

»Ne govorim rusko,« mu je rekla s tistim kančkom ruščine, ki jo je znala. Dejansko nikoli ni govorila rusko, po potrebi je le brala študije in teoretska besedila. Toda ta potreba se je pojavila pozno, šele v drugem letniku študija; pred tem je bila ruščina zanjo povezana z nekim drugim slojem prebivalstva, ki ji večinoma ni bil ravno blizu.

»Govorite francosko?« jo je vprašal.

»No, pa se vendar lahko sporazumeva,« je odgovorila.

»Oprostite, danes ni ravno moj dober dan.«

»No ja, vsaj ni zadnji.«

»Aha, zdaj razumem: mislili ste, da hočem skočiti pod vlak.«

Predirljivo jo je pogledal in na koticčkih ustnic mu je zaigralo nekaj podobnega nasmehu. V trenutku se je znašla.

»Oprostite, verjetno sem narobe sklepala.«

Njegov pogled se je ublažil.

»Odlično opazate: pomislili ste, da med vsemi temi ljudmi prav jaz potrebujem pomoč.«

»Niste bili videti kot brezskrben turist, še manj pa kot nekdo od tukaj.«

»Kakšen pa sem bil videti, če mi je uspelo pritegniti vašo pozornost?«

»Kot nekdo, ki se pripravlja, da bo skočil pod vlak.«

»Priznajte, da bi me bilo težko prepričati o tem, če tega nisem hotel.«

»Priznam. Vi pa priznajte, da nisem videti kot ženska, ki napada osamljene moške.«

»Priznam. Torej potegniva črto: končni izid te zmote ne moti ne mene ne vas.«

»Nasprotno, zelo sem zadovoljna, ker niste mislili na samomor.«

»Tudi jaz sem zadovoljen, ker sem spoznal nekoga, ki želi pomagati neznancu v stiski.«

Umolknila sta in se v istem trenutku zazrla v Akropolo, obsijano s poševnimi sončnimi žarki.

Obrisal si je znoj s čela in skoraj skrušeno dejal:

»Res pa nisem v najboljšem stanju. In nikakor vas nisem hotel pripraviti do tega, da se branite ali opravičujete ...«

»Tudi jaz ne, resnici na ljubo. Popijte frape, pomagata pri koncentraciji.«

»To je premočno,« se je stresel.

»Natakar je presodil, da potrebujete prav takšnega.«

»Ne morem se navaditi na nescafe.«

»Kaj pa pijete doma?«

Pogledal jo je naravnost v oči.

»Brozgo.«

Zasmejala se je in vzdržala njegov pogled.

»Kako vam je ime?« je vprašal prijazneje.

»Nataša. Taša.«

»Od kod pa ste, za božjo voljo?«

»Iz Jugoslavije. Pa vi?«

»Rus, saj ste videli. Aleksej. In od kod ste dobili to ime?«

»Ja od vas, Rusov. Na Balkanu ste vedno imeli veliko ponorelih privržencev.«

»In pri nas kakšnega privrženca Srbov. Recimo Vronskega.«

»Vrniva se v realnost. Celó če ste se hoteli vreči pod vlak kot Ana Karenina, vas ne bom vprašala nič osebnega. Povejte toliko, kolikor hočete. Ali vas ne navdihuje to, kar se dogaja tukaj? Kaj žalega vam je storila Grčija, zdaj ko se končno spreminja?«

»Nič. Mislim, da vsega tega zaradi svojega stanja sploh ne opažam.«

Pokazala je na časopis, ki ji je molel iz torbice.

»Ampak tukaj se spreminja vse, morda celoten planet, morda tudi vaš svet. Še pred nekaj meseci si ni bilo mogoče predstavljati nič podobnega, verjemite mi, tukaj sem od oktobra. Tu so bili študenti predhodniki vseh drugih, ljudstvo se je dvignilo proti diktaturi svojih, toda v tistem trenutku ni bilo v deželi nobenega vodje, nobenega vplivnega politika, še velikih umetnikov ne. Po zaslugi študentov se zdaj v Grčijo množično vračajo pravi zaporniki, mučeni in poniževani, notranji zaporniki, izgnanci, tisti, ki so sami odšli ... Samo včeraj in danes se je z zaporniškega otoka dvesto zapornikov s trajektom vrnilo v Porto Rafti, več kot štiristo v Pirej, na letališču sta pristala Mikis Theodorakis in Melina Mercouri. Omenjajo se mrtvi, ki so bili pozabljeni in katerih imena so bila prepovedana, tisti, ki tega dne niso dočakali. Pred našimi očmi se znova rojeva zgodovina.«

»Vedno se rojeva, tudi če tega ne gledamo.«

Pomislila je, da bi bilo lahko njegovo stanje povezano s kakšno žalostno ljubezensko afero, neprijetno spolno boleznijo ali impotentnostjo, vendar ni seveda ničesar rekla.

»Vas je začelo dolgočasiti meščansko ljubezensko življenje z junakinjami po imenu Kitty, Dolly ali Betsy? Ali pa gre za popolno nezdržljivost tega, kar si želite, in realnosti, v kateri živite?«

»Zanimiva interpretacija Ane Karenine kot moškega ... Ne, draga moja, nimam takšnih težav, nič več, kot se spodobi in je pričakovano v mojih letih. Poleg tega imam v družbi, v kateri živim, poseben privilegij, da mi ni treba ves čas razmišljati o zgodovini, natančneje rečeno, o politiki.«

»Ampak ne tukaj, ko se rojeva pred nami, medtem ko jo gledamo iz prve vrste parterja.«

»To niso najboljše sedeži. Sovražim občinstvo v prvi vrsti.«

»Pa kdo ste? Igralec ali ozaveščeno občinstvo?«

»Tisto prvo.«

Obmolknila je in se vprašujoče zazrla vanj.

»Ste igrali tudi v filmih?«

Njegov pogled je potemnel. Vsa čast, igralec, je pomislila. Razsvetlitev ali potemnitev pogleda torej ni bila samo umetnost svetlobe, ki je bila sicer v sovjetskih filmih vrhunska. Začela je brskati po spominu. Mamini prijateljici, ena igralka in druga lektorica, sta bili nori na sovjetske igralce. Mama ne, vedno je imela raje hudobne zahodne in domače fante. Zafrkavala je prijateljici zaradi

njunega okusa, ko pa sta z babico ostali sami, sta ponavadi omenjali »informbirojevce«, ljudi, ki so jih po sporu s Stalinom odpeljali v zapore in taborišča, kjer so preživeli dolga leta mučenja, nekateri pa so tam tudi za vedno ostali ... V družbi, v kateri je živela, je vsakdo poznal koga, ki je »nastradal« zaradi svoje ljubezni do Rusov, svoje neumnosti ali preprosto neobveščeni in nespretnosti. Igralka in njen mož pred prijatelji nista skrivala te naklonjenosti in vedelo se je, da je bil on kratek čas v zaporu; druga prijateljica je imela moža, ki je nekaj let prebil na taboriščnem otoku in se nikakor ni mogel otresti alkohola. Če je bil ta človek pred njo eden od idolov tega socialističnega ženstva, potem ga vsekakor ni prepoznala. Opazovala ga je brez zadrege. Danes bi moral imeti že precej čez štirideset – denimo petinštirideset let. Drugače rečeno, starec. Težavica z usti je bila verjetno posledica intenzivnega moduliranja govora in nadzorovanja glasu, tako kot na antičnih maskah igralcev, si je rekla sama pri sebi. Pa še ena ganljiva poteza – med spodnjimi zobmi je imel »prečko«. Očitno še ni prišel na vrsto za ureditev zobovja zaslužnih umetnikov. Bom pristala v njegovi postelji?, je pomislila. Mogoče bi lahko to razbral iz njenega nasmeha ...

»Ne veste, kdo sem,« je rekel mirno in nevtrarno.

Pomislila je, da bi bili ti spominski drobc, ki se ji pletejo po glavi, slabi za njegovo trenutno stanje. Zato je samo previdno rekla:

»Verjetno ste bili zelo popularni.«

»Tega sem se ozdravil tako, da sem dal v zrelih letih prednost gledališču.« Obmolknil je, se zagledal v mizo

in njeno roko. Bila je mehka, z vdolbinicami med prsti. Je bilo tudi vse drugo pri njej tako mehko in žensko? »Dolžan sem vam opravičilo, najprej bi se vam moral zahvaliti za vaše dobre namene. Obljubljam, da vas ne bom spet spravil v zagato glede tega, kaj nameravam.«

Še sam se je nasmehnil dvoumnosti svoje izjave.

»To zveni zavezujoče.«

»Res je. Spet se opravičujem.«

»Raje bodite pri svojih obljubah velikopoteznejši.«

»No torej, začel se bom več ukvarjati z Grčijo in s tem, kar se dogaja tukaj. In začel bom razmišljati, zakaj bi bilo vredno živeti.«

»Imate družino?«

»Dve bivši ženi in dva sinova.«

»Serijski ženin?«

»Oženim se, kadar se zaljubim. Drugače je to slabo za delo. Pa vi?«

»Kadar se zaljubim, pišem in obsedeno hodim v kino, včasih večkrat gledam isti film. Gledališče mi ne pomaga. Glasba včasih, če se res moram izjokati.«

Končno jo je začel pozorno opazovati. Pred tem mu je v nosnicah lebdel samo njen vonj, lahek in dobro prilagojen vročini. Lepa ramena, oble roke, vznemirljive prsi v tanki tuniki slonokoščene barve, pas, ki bi ga bilo prijetno objemati – poskusil je že –, plemeniti boki pod tankim nabranim dolgim krilom iz indijskih rut; podolgovat vrat, ovalen šesterokoten obraz, kostanjevi lasje z zlatimi prelivami v kodrih, ki jih ni zmogla ukrotiti; okoli vratu je nosila nenavaden nakit, star in potemnel jantarjev biser, pa izbrušen steklen biser, majhen alabastrni valj in